

KRONIKA NAUKOWA

Sprawozdanie z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej Między konstytucją „Nihil Novi” a ustawodawstwem nowoczesnej demokracji

<https://doi.org/10.18778/1644-857X.4.02.17>

W dniach 12–13 października 2005 r. w salach konferencyjnych Hotelu „Gromada” w Radomiu odbyła się konferencja naukowa poświęcona pięćsetnej rocznicy konstytucji *Nihil Novi*, zorganizowana przez Instytut Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie oraz Radomskie Towarzystwo Naukowe i Kolegium Licencjackie UMCS w Radomiu. Inicjatorami spotkania byli: dyrektor Instytutu Historii UMCS – prof. dr hab. Henryk Gmiterek (obecnie dziekan Wydziału Humanistycznego), dr Sebastian Piątkowski, prezes RTN, i mgr Ireneusz Chorościński, dyrektor Kolegium UMCS w Radomiu. Po otwarciu obrad przez dr. hab. Grzegorza Jawora (Instytut Historii UMCS) jako pierwszy przewodnictwo objął prof. dr hab. Krystyn Matwijowski. Tematyka tej części spotkania poświęcona była parlamentaryzmowi staropolskiemu.

Doktor Dariusz Kupisz przedstawił referat pt. *Sejm koronny w czasach dwóch ostatnich Jagiellonów*, w którym skoncentrował się na aspektach ustrojowych i organizacyjnych ówczesnego parlamentu. Omówiona została pozycja monarchy, skład senatu i izby poselskiej, zagadnienia związane z miejscem i organizacją obrad. W stosunku do króla aż do połowy XVI w. nie było używane pojęcie stanu sejmowego. W wypadku nieobecności monarchy z jego upoważnienia występowali pełnomocnicy (np. Krzysztof Szydłowiecki). Dopiero w latach trzydziestych i czterdziestych tego stulecia zwyciężyła koncepcja jednolitej izby poselskiej. Stosunkowo późno, bo w latach 1555–1558, wykształciła się funkcja marszałka izby poselskiej. W ustawodawstwie miejsce łaciny od 1543 r. zajął język polski.

Profesor Witold Kłaczewski zaprezentował referat pt. *Sejm walny w dobie panowania Wazów*. Brak stałego regulaminu obrad (przyjmowano jedynie rozwiązania doraźne obowiązujące na danym sejmie) powodował, że znacząca była rola marszałka izby poselskiej.

Dochodziło czasem do nadużywania uprawnień, np. Andrzej Kotowicz podał do oblaty w księgach grodzkich tekst konstytucji sejmowych odmienny od uchwalonego. Przypomniane zostały okoliczności zerwania pierwszego sejmiku 1652 r. Podkreślono rolę Jana Kazimierza w zerwaniu sejmików z 1654 r. (pierwszego) i 1664/1665 r. W ostatnim przypadku realizatorem polityki regalistów był marszałek izby poselskiej Jan Gniński. Wskazano na znaczenie nowej formy obrad, jaką były sesje prowincjonalne.

Profesor Krystyn Matwijowski w referacie (*Sejm Rzeczypospolitej w drugiej połowie XVII wieku*) dokonał przeglądu wydawnictw źródłowych i prowadzonych badań. Przełomową rolę odegrała praca poświęcona sejmom z 1652 r. autorstwa Władysława Czaplińskiego. Istnieją dwa typy monografii. Pierwszy tworzą opracowania poszczególnych sejmików, w których nacisk został położony na problematykę polityczną. Reprezentantem drugiego, w większym stopniu poświęconego zagadnieniom ustrojowym i proceduralnym, jest monografia sejmiku w czasach Jana Kazimierza napisana przez Stefanię Ochmann-Staniszwską i Zdzisława Staniszwskiego. Odrębny nurt prac nad dziejami parlamentaryzmu stanowią realizowane w ośrodku krakowskim edycje wydawnictw źródłowych. Podkreślone zostało znaczenie badań biograficznych dla poznania dziejów polskiego sejmiku.

Doktor Henryk Palkij wygłosił wystąpienie pt. *Parlamentaryzm polski za panowania Sasów*, w którym omówił stan dotychczasowych badań. Podkreślone zostało znaczenie dorobku Henryka Olszewskiego. Tylko nieliczne sejmy doczekały się monografii (1699, 1703, 1736 i 1738, 1752). Czasami opracowania z sejmem w tytule (książka Urszuli Kosińskiej) nie koncentrują się na dziejach samego parlamentu. Przełomowe znaczenie w czasach saskich miał sejm 1717 r. Wyrażone zostało przekonanie, że w studiach nad sejmikami nie należy ograniczać się do sejmików poselskich. Zaakcentowano rolę badań Adama Lityńskiego i Andrzeja B. Zakrzewskiego. Ogólnie rzecz biorąc, znajomość dziejów parlamentaryzmu tej epoki ma charakter „punktowy” (w znaczeniu „wycinkowy”).

Doktor Witold Filipczak przedstawił referat pt. *Sejm Rzeczypospolitej w dobie stanisławowskiej*. Omówiony został przebieg i dorobek ustawodawczy kolejnych sejmików od konwokacyjnego z 1764 r. do grodzieńskiego z 1793 r. Uwzględniona została problematyka sejmikowa i polityczne uwarunkowania działalności instytucji parlamentarnych w warunkach rosyjskiej protekcji (wyjątkiem był Sejm Wielki). Podkreślono wspólne cechy sejmików z okresu dominacji

Czartoryskich (1764–1766), które wynikały ze stosowania wężła konfederackiego przy zachowaniu pewnych elementów procedury typowej dla zgromadzeń nieskonfederowanych. Specyficzną grupę stanowiły również „wolne” sejmy okresu Rady Nieustającej (1778–1786), na których rosło znaczenie wyborczych i kontrolnych funkcji parlamentu kosztem działalności ustawodawczej.

Profesor Edward Opaliński wygłosił referat pt. *Kultura parlamentarna szlacheckiej Rzeczypospolitej*. Wskazał, że nastąpił wzrost znaczenia demokracji bezpośredniej kosztem pośredniej. Sam termin „Rzeczpospolita” miał w ówczesnej świadomości trojake znaczenie: a) państwo; b) sejm; c) ogół szlachty. Na tym tle rodziły się spory o hierarchię instytucji życia politycznego – powstał problem relacji między sejmem a rokoszem. Niektóre ideały rokoszowe doczekały się realizacji w Konstytucji 3 maja. Brak zasady większości głosów miał również aspekty pozytywne. Ułatwiał integrację Litwy i Korony oraz łagodne formy rekatolicyzacji kraju. Królowie, jak można wnosić na podstawie wyborów marszałków sejmowych, potrafili uzyskać poparcie większości posłów. Z drugiej strony żaden z monarchów po Zygmuncie Auguście nie chciał politycznie współpracować z izbą poselską. Jako jedyny Michał Korybut Wiśniowiecki cieszył się ogromną popularnością wśród szlachty przez całe panowanie.

Profesor Andrzej Rachuba w swym wystąpieniu (*Litwa w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*) podkreślił odmienną prawną sytuację instytucji parlamentarnych Wielkiego Księstwa. Dzięki statutom litewskim (drugiemu i trzeciemu) uzyskiwały one formalną podstawę funkcjonowania. Analogicznych norm nie było w ustawodawstwie koronnym. Referent zwrócił uwagę na znaczenie terminu „sejmik” w prawie litewskim, gdzie w 1588 r. zarezerwowano go dla sejmików generalnych, poselskich i relacyjnych. Zaprezentował walkę Litwinów o pozycję Wielkiego Księstwa w sejmie Rzeczypospolitej. Osiągnięte zostały w niej pewne sukcesy. Od 1589 r. ustaliła się zasada litewskiej alternaty laski marszałka izby poselskiej. W 1673 r. przyjęto, dość często później łamana, regułę odbywania co trzeciego sejmiku w Grodnie. Jednak cały szereg postulatów litewskich nie doczekał się realizacji.

Doktor Jerzy Ternes przedstawił referat pt. *Sejmiki ziemskie i ich miejsce w systemie parlamentarnym szlacheckiej Rzeczypospolitej*. W początkowej fazie (do 1572 r.) rola sejmików była ograniczona. Wzrostowi kompetencji sprzyjały długie okresy bezkrólewia, które nastąpiły po tej dacie. Jednak wzrost znaczenia sejmików miał charakter faktyczny, a nie formalny. W podejmowanych uchwałach akcentowano zwierzchność sejmiku. Omówiona została procedura

obrad, m. in. zwrócono uwagę na oficjalne i nieoficjalne zadania legatów królewskich. Przedstawiono sprawę wprowadzania zasady większości do życia parlamentarnego, która już w XVII w. objęła 42 sejmiki, a którą ostatecznie w 1768 r. rozciągnięto na wszystkie zgromadzenia. Podkreślono znaczenie ustawodawstwa 1717 r. i reform czasów stanisławowskich.

Po prezentacji referatów, w dwóch turach, odbyła się dyskusja, w której zabrali głos: prof. E. Opaliński, dr Piotr Tusiński, prof. W. Kłaczewski, prof. A. Rachuba, prof. K. Matwijowski, dr W. Filipczak, dr H. Palkij i dr J. Ternes. Pierwszy dzień obrad podsumował prof. H. Gmiterek.

Drugi dzień obrad konferencji poświęcony był parlamentaryzmowi polskiemu w XIX i XX w. Obrady otworzył prof. H. Gmiterek.

Doktor Artur Czuchryta przedstawił referat pt. *Parlamentaryzm Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego*, gdzie omówił podstawy prawne działalności sejmów Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego. Zaprezentowany został skład społeczny i struktura polityczna parlamentu. Dochodziło czasami do dość istotnych zmian w tym zakresie. W Królestwie Polskim początkowo było 13 duchownych parlamentarzystów, zaś na sejmie 1830 r. już ani jednego. Poruszony został również problem łamania konstytucji z 1807 i 1815 r. (wprowadzenie cenzury, zniesienie jawności obrad, nieprzestrzeganie przewidzianych prawem terminów zwoływania sejmów).

Profesor Jan Lewandowski zaprezentował wystąpienie pt. *Parlamentaryzm Rzeczypospolitej Krakowskiej oraz Królestwa Galicji i Lodomerii*. Omówione zostały konstytucyjne podstawy ustroju Rzeczypospolitej Krakowskiej oraz funkcjonowanie (do 1844 r.) Zgromadzenia Reprezentantów. W Galicji w czasach Józefa II czterokrotnie zbierał się sejm galicyjski. Przedstawiona została prawna pozycja sejmu postulatowego w latach 1817–1846. Scharakteryzowany został dorobek sejmu krajowego w Galicji doby autonomicznej (od 1867 r.). Referent nie pominął również negatywnych zjawisk dotyczących zwłaszcza funkcjonowania systemu wyborczego.

Doktor Agnieszka Kidzińska wygłosiła referat pt. *Polacy w parlamentach państw zaborczych*. Omówiła działalność Polaków w parlamencie frankfurckim z 1848 r., Landtagu pruskim i Reichstagu na tle zmieniającej się sytuacji politycznej. Referentka przedstawiła znaczącą rolę, jaką odegrało w dziejach monarchii habsburskiej Koło Polskie w wiedeńskiej Radzie Państwa. Uwzględniona została również aktywność polskich parlamentarzystów w kolejnych czterech rosyjskich Dumach Państwowych, a także w petersburskiej Radzie Pań-

stwa. Zaprezentowano również postawę polskich parlamentarzystów w okresie I wojny światowej.

Profesor Zbigniew Zaporowski w swym wystąpieniu (*Parlamentaryzm Drugiej Rzeczypospolitej 1919–1939*) podkreślił szczególną wartość źródła, którym są stenogramy obrad. W Polsce międzywojennej można doliczyć się 1913 parlamentarzystów. Mała konstytucja z 1919 r. i konstytucja marcowa z 1921 r. sprawiły, że w sejmie znajdował się ośrodek władzy państwowej. Parlament wchodził w kompetencje rządu i następowało zatarcie granic między uprawnieniami władzy ustawodawczej i wykonawczej. Ważnymi cezurami w życiu parlamentarnym były lata 1930 (uzyskanie przewagi przez obóz sanacyjny w wyniku wyborów „brzeskich”) i 1935 (nowy – niedemokratyczny system wyborczy). Poza sejmem i senatem częścią parlamentaryzmu II Rzeczypospolitej były: dobrze zbadany Sejm Śląski z lat 1922–1939 i Sejm Wileński z 1922 r.

Doktor Grzegorz Joniec zaprezentował referat pt. *Krajowa Rada Narodowa 1944–1947*. Szeroko omówione zostało tło polityczne jej powołania. Była ona swoistym „listkiem figowym” służącym legitymizacji władzy polskich komunistów, pochodzącej z nadania Józefa Stalina. Autor rozprawiał się z mitami tworzonymi przez komunistyczną propagandę na temat Krajowej Rady Narodowej. Od jej powołania w noc sylwestrową z 31 grudnia 1943 r. na 1 stycznia 1944 r. nie zbierała się do sierpnia 1944 r. Decyzje zapadły w wąskim gronie na forum Prezydium Krajowej Rady Narodowej, które miało m. in. prawo kooptacji jej nowych członków. Minimalna była również aktywność prawodawcza rady. W czasie, gdy uchwalała ona 42 ustawy, przyjętych zostało 435 dekretów rządowych.

Profesor Janusz Wrona w swoim wystąpieniu (*Sejm PRL 1947–1991*) położył nacisk na system wyborczy. Przedstawił sprawę nadużyć w trakcie wyborów 1947 r. i społeczne odczucia im towarzyszące. Po 1947 r. miejsce wyborów zajęło głosowanie, którego wyniki były przedmiotem kolejnych manipulacji władz komunistycznych. Plebiscytarny charakter zachowały, mimo elementów liberalizacji (odejście od zasady tej samej liczby kandydatów i mandatów poselskich), wybory do sejmu z 1957 r. Zasadniczy przełom przyniosły dopiero wydarzenia 1989 r.

Doktor Mirosław Szumiło przedstawił referat pt. *Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej 1945–1991 – parlamentaryzm na uchodźstwie*. W praktyce jednak w latach 1945–1949 Rada Narodowa nie działała. W warunkach emigracji funkcjonowały instytucje o charakterze quasi-parlamentarnym. Duża część członków pochodziła z nominacji, a głównym źródłem prawa były dekrety

prezydenckie. Rozbicie środowiska emigracyjnego na dwa ośrodki spowodowało powołanie przez Polską Partię Socjalistyczną i Stronnictwo Narodowe konkurencyjnej Rady Politycznej, a następnie wyłonienie Rady Jedności Narodowej. Dopiero w 1973 r. udało się powołać nową Radę Narodową Rzeczypospolitej Polskiej, a następnie przeprowadzić wybory (jedynie na terytorium Wielkiej Brytanii). Została rozwiązana po wyborach prezydenckich w Polsce w 1990 r.

Podsumowanie obrad przedstawił prof. H. Gmiterek, który wyraził przekonanie, że planowana publikacja zawierająca teksty referatów będzie wartościową pozycją naukową i popularyzatorską, przydatną również w pracy ze studentami.

Na wysoką ocenę zasługuje nie tylko merytoryczna strona konferencji, ale także organizacyjna.

WITOLD FILIPCZAK
Uniwersytet Łódzki

Symposium naukowe „Niepodległość” (1929–1939) *Pismo, jego twórcy i środowisko*

W dniu 8 listopada 2005 r. w Szkole Wyższej im. Pawła Włodkowica (SWPW) w Płocku odbyło się sympozjum naukowe „*Niepodległość*” (1929–1939). *Pismo, jego twórcy i środowisko*. Sympozjum zostało zorganizowane przez Katedrę Najnowszej Historii Politycznej SWPW oraz Katedrę Historii Polski Najnowszej Uniwersytetu Łódzkiego. Inicjatorem sympozjum był kierownik wymienionych placówek prof. dr hab. Paweł Samuś. Przedstawiono na nim osiem referatów.

Profesor dr hab. Jerzy Myśliński (Instytut Badań Literackich PAN) wygłosił referat „*Niepodległość*” (1929–1939) – *pierwszy polski periodyk naukowy poświęcony dziejom najnowszych*. Autor ukazał genezę pisma, kolejne etapy jego rozwoju oraz scharakteryzował periodyk od strony prasoznawczej. Wskazał na pionierską rolę i zasługi pisma, jeśli chodzi o publikowanie rozpraw, materiałów źródłowych i recenzji dotyczących historii Polski od upadku powstania styczniowego do odzyskania niepodległości. Referent podkreślił sukces pisma w warunkach kryzysu ekonomicznego – świadczyła o nim znacząca, jak na periodyk naukowy, liczba czytelników, ponowne wydanie pierwszych ośmiu zeszytów oraz przekształcenie z kwartalnika w dwumiesięcznik.